

СМЕРТЬ ВЧИТЬ ЖИТИ: ДОСВІД «ХОСПІСНОЇ ТЕРАПІЇ» МОЛОДІ В ЗОНІ РИЗИКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ

Молодість – це біологічне, соціальне, культурне й водночас динамічне явище. Для опису молоді як окремої суспільно-демографічної категорії типово виділяють шість груп критеріїв. До них належать: біологічні (процес біологічного розвитку і статевого дозрівання), психологічні (пов'язані з інтелектуальним та емоційним дозріванням), педагогічні (освітні процеси та виховання), соціальні (виконання певних соціальних ролей), економічні (пов'язані з процесом досягнення незалежності) та правові (отримання можливостей для правової діяльності)¹. Процес зростання, дорослішання, набуття зрілості, свободи й відповідальності має динамічний і багаторівневий характер. На нього впливають культура, довкілля та духовність молодого людини, що стають важливими складовими цілісного особистісного розвитку².

Якщо осмислювати явище молоді, що перебуває у зоні ризику або є соціально відкинутою, цінними видаються ідеї таких чотирьох авторів: Еріка Х. Еріксона³ стосовно етапів процесу дорослішання людини; Урі Бронфенбреннера⁴ про вплив довкілля на формування особистості як окремої соціальної одиниці; думки Віктора Франкла⁵ щодо самотрансцендентності

¹ B. Galas. *Młodzież* // W. T. Pilch (ed.). *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 3. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2004, s. 327-336.

² Z. Formella. *L'educatore maturo nella comunicazione relazionale*. Roma: Aracne 2009.

³ E. H. Erikson. *Gioventù e crisi d'identità*. Roma: Armando Editore 1995; E. H. Erikson. *I cicli della vita. Continuità e mutamenti*. Roma: Armando Editore 1999.

⁴ U. Bronfenbrenner. *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press 1979; U. Bronfenbrenner, M. Capurso (eds.). *Rendere umani gli esseri umani. Bioecologia dello sviluppo*. Trento: Erickson 2010.

⁵ V. E. Frankl. *Man's Search for Meaning. An Introduction to Logotherapy*. Boston: Beacon Press 1963; V. E. Frankl. *Un significato per esistenza. Psicoterapia e umanesimo*. Roma: Città Nuova 1990; V. E. Frankl. *La vita come compito. Appunti autobiografici*. Torino: SEI 1997.

людини; внесок Аарона Антоновського⁶, що стосується профілактики здорового розвитку людини.

Доцільно виокремити два джерела небезпек цілісного розвитку особистості, особливо молоді, яка перебуває у процесі дорослішання. А саме йдеться про загрози, пов'язані з індивідуальними чинниками та чинниками середовища. Коли ж йдеться про індивідуальні чинники, насамперед мають на увазі вроджені психофізіологічні якості, що впливають на порушення функціонування людського організму як на фізіологічному, так і на психологічному і духовному рівнях. Натомість зовнішні чинники впливають на розвиток задатків та стимулюють усебічний розвиток особистості. В цьому розділі нас особливо цікавитимуть ці чинники, хоча й усвідомлюємо, що у виховному процесі досить важко відокремити вроджені задатки від впливу середовища.

Молода людина під загрозою соціальної дезадаптації

Концепції, що намагаються окреслити явище соціальної дезадаптації, зазвичай враховують вплив мінливого середовища на біо-, психо-, соціальні особливості індивіда. Людина та середовище її перебування розглядаються як дві динамічні системи, що постійно взаємодіють. Ця інтерактивність і співзалежність особливо інтенсивні у підлітково-юнацькому віці та ранній молодості⁷. Чинниками, що значною мірою визначають цю взаємодію, є: рівень розвитку людини, культура навколишнього середовища, норми та принципи соціального співіснування, функціонування груп соціальної приналежності⁸. Динаміку цих взаємовпливів показано на рис. 1.

Анна Пшецлавська⁹ пропонує розглядати взаємодію людини з довкіллям як простір життя людини, що поєднує в собі систему інших просторів – конкретних сфер існування людини. До основних вимірів авторка зараховує: фізичний (територію проживання), соціальний (стосунки з іншими), куль-

⁶ A. Antonovsky. *Health, Stress and Coping*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers 1979; A. Antonovsky. *Unravelling The Mystery of Health – How People Manage Stress and Stay Well*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers 1987.

⁷ B. Urban. Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań // B. Urban, J. M. Stanik (eds.). *Resocjalizacja*, t. 1. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008, s. 136-167.

⁸ U. Bronfenbrenner, M. Capurso. *Rendere umani gli esseri umani*; Z. Formella. *Psicologia dell'intervento educativo*. Roma: LAS 2015.

⁹ A. Przeclawska. *Przestrzeń życia człowieka – między perspektywą mikro a makro* // A. Przeclawska, W. Theiss (eds.). *Pedagogika społeczna. Pytania o XXI wiek*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 1999.

турний (символічний), віртуальний (створений за допомогою засобів масової комунікації), тимчасовий (існування людини в історичному контексті), а також інші екологічний, моральний, психологічний і трансцендентний простори. У своєму баченні вона підкреслює, що унікальність кожного простору створюється на перетині взаємодії індивідуальності людини з довкіллям.

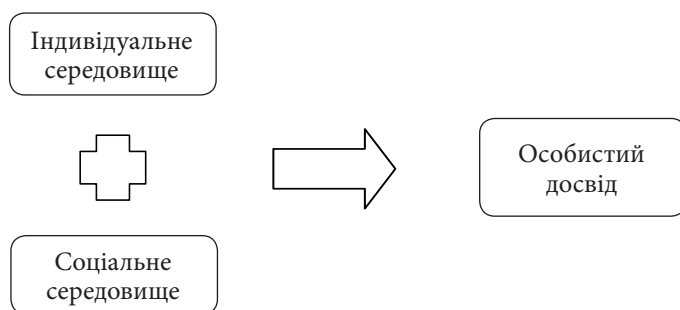

Рис. 1. Динаміка взаємовпливів «людина – середовище»

Джерело: власне опрацювання

При цьому кожне середовище зростання¹⁰ передбачає неминучі ризики¹¹, як для розвитку самої людини, так і системи її стосунків з навколишніми. В будь-якому вихованні ми мусимо прийняти той факт, що розвиток людини – не повністю передбачуваний процес, а тому ризики неминучі. Суть проблеми ризиків у вихованні полягає в якості й кількості «ризикованих стосунків», що напряму пов'язане з якістю формування ідентичності людини. Утім, зауважимо, що людина та її довкілля постійно здійснюють взаємовплив на цей зв'язок. Ця ситуація розвитку схематично окреслена на рис. 2.

На такого роду кореляції впливає як сама молода людина, так і середовище, в якому вона перебуває. Типову ситуацію подано рис. 2.

У дитячому та підлітковому віці особливий вплив на процеси розвитку має виховне середовище. Він може бути як позитивним, так і негативним. При цьому ризик дисфункційності молодої людини зростає разом із неправильним функціонуванням середовища довкола неї та незрілістю особи, що виховує.

¹⁰ J. Bagrowicz. *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2006.

¹¹ E. Cattellino (ed.). *Rischi in adolescenza. Comportamenti problematici e disturbi emotivi*. Roma: Carocci editore 2010; U. Nizzoli, C. Colli. *Giovani che rischiano la vita. Capire e trattare i comportamenti a rischio negli adolescenti*. Milano: McGraw-Hill 2004.

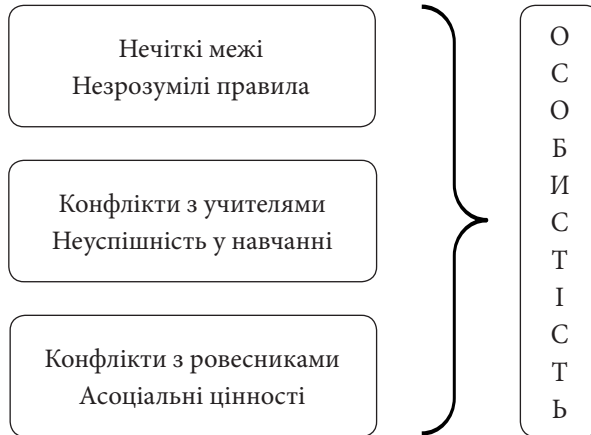

Рис. 2. Середовище «зростання ризиків» у процесі дорослішання особистості

Джерело: власне опрацювання

Як показано на рис. 2, зверху розміщене сімейне середовище, де дисфункційність зачіпає одну або декілька площин розвитку як сім'ї загалом, так і окремих її членів. Таким чином, за відсутності між дитиною та батьками (найближчими важливими дорослими особами) позитивної динаміки зростання, можемо говорити про підвищений ризик дисфункційного розвитку дитини¹².

Далі подано шкільне середовище, яке також важливе у процесі соціалізації та індивідуалізації дитини. В літературі наведено чимало аргументів про те, що школа може стати як середовищем зростання, так і середовищем, сповненим ризиками для розвитку дитини чи підлітка¹³. Тут варто згадати про конфлікти з учителями та навчальну неуспішність як найпоширеніші причини труднощів у розвитку дітей та підлітків.

Середовище однолітків, подане на наступному рівні, має вагоме значення як у шкільному житті, так і через неформальні угруповання, що набувають особливої ваги у підлітковому віці. Середовище однолітків передбачає як перспективи зростання, так і можливі ризики, зокрема коли підліткові не вдається конструктивно розв'язати конфлікти з ровесниками чи він при-

¹² U. Bronfenbrenner, M. Capurso. *Rendere umani gli esseri umani*; P. Gambini. *Adolescenti e famiglia affettiva. Percorsi d'emancipazione*. Milano: Franco Angeli 2011.

¹³ Z. Włodarski, A. Hankała. *Nauczanie i wychowanie jako stymulacja rozwoju człowieka*. Warszawa-Kraków: Impuls 2004; J. Brophy. *Insegnare a studenti con problemi*. Roma: LAS 1999; M. J. Furlong, R. Gilman, E. S. Huebner (eds.). *Handbook of Positive Psychology in Schools*. New York: Routledge 2014.

ймає групові асоціальні цінності. Це питання добре висвітлене в роботах інших авторів¹⁴.

Людська особистість формується на перетині індивідуальних чинників (вроджених і набутих) і чинників довкілля (усвідомлених і неусвідомлених). Її формування – це завжди процес, який потребує психологічного й освітнього супроводу та часом втручань із боку особистісно та професійно зріліших дорослих¹⁵.

Коли йдеться про соціальну дезадаптацію, в літературі з цієї теми бачимо чимало плутанини. Часом використовують такі терміни, як: «неприспосованість», «погана соціальна адаптація», «патологічна поведінка», «девіантна поведінка», «поведінкові розлади», «відхилення», «деморалізація» чи «асоціальність»¹⁶.

Людина завжди пов'язана з середовищем свого існування. Саме середовище, а особливо соціальне, переважно визначає якість її функціонування. А коли йдеться про соціальну дезадаптацію, то основні чинники ризику необхідно шукати в найближчому оточенні дитини. Ми переконані, що на якість розвитку людської особистості найбільше впливає довготривалий досвід стосунків з найближчими людьми, які її оточують. Ця теза не нова, втім, вона дає змогу вкотре підкреслити важливість стосунків та їхнього вихованого впливу, який проявляється вже з перших хвилин життя. Таким чином, ми пропонуємо розуміти молоду людину під загрозою соціальної дезадаптації як таку, що в дитинстві чи підлітковому віці не отримала належного досвіду добрих виховних стосунків. У силу різних причин вона не розвинула належних відносин з такими важливими людьми, як батьки, родичі, вчителі, вихователі чи однолітки.

Виховні стосунки як підтримка у зростанні

Говорячи про побудову стосунків у процесі виховання як про невід'ємний елемент супроводу здорового розвитку особистості, давайте подивимося на саме поняття виховання. Дуже часто це теоретичне поняття, і його використання залежить від різного роду тенденцій у філософії, світогляді, освітній підготовці чи інших зовнішніх обставин, які впливають на практичне

¹⁴ M. Comoglio, M. A. Cardoso. *Insegnare e apprendere in gruppo. Il Cooperative Learning*. Roma: LAS 2002; S. Fucci. *Il conflitto fra adolescenti. Il gruppo, le „solidarietà”, il potere*. Roma: Donzelli 2008; M. J. Prinstein, K. A. Dodge. *Understanding Peer Influence in Children and Adolescents*. New York: Guilford Publications 2010.

¹⁵ Z. Formella. *Psicologia dell'intervento educativo*.

¹⁶ R. Ilnicka. *Niedostosowanie społeczne // Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. III. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2004, s. 627-634.

застосування концепції виховання. На нашу думку, виховання – це динамічний процес, який з різною інтенсивністю триває протягом усього життя. Відомо, що процес виховання має особливо принципове та домінують значення в перші роки життя людини, коли відбувається формування стосунків і засвоєння базових виховних цінностей.

Які умови повинні виконуватися у процесі розвитку людини, щоб такий процес можна було назвати виховним? Відповідь на це запитання можна сформулювати у трьох тезах¹⁷:

1. Не можна говорити про виховання, якщо в цьому процесі нема дійових осіб (іншими словами: методика / система не виховує [дресирує], натомість виховний вплив здійснюють люди).
2. Не можна говорити про виховання, якщо ці люди діють не для того, аби викликати позитивні зміни в поведінці інших.
3. Не можна говорити про виховання, доки всі учасники цього процесу не будуть поділяти спільне розуміння виховної ситуації, в якій одні люди здійснюють виховний вплив, а інші – його сприймають.

Подане в такому вигляді визначення дає можливість глибше зрозуміти суть виховного процесу. Його можна розглядати не лише у площині міжособистісних стосунків, а й стосовно самовиховання. М. Новак, підходячи до цього питання з християнської позиції, говорить про самовиховання як про процес формування людиною самої себе, пошуку та видобутку свого внутрішнього образу, «намальованого» в сутності кожної людини. Тут він посилається на видатного німецького католицького священика італійського походження, богослова, філософа та літургіста Романо Гвардіні, який про самовиховання говорив як про: «пошук образу, який Бог уклав усередину кожного з нас, і який потрібно видобути у процесі кропіткої праці, що ми називаємо її самоформуванням»¹⁸.

Якщо вдуматися у зміст написаного, то стає зрозумілим, що як «здорова», так і «потенційно небезпечна» ситуація у вихованні залежить від вихователя, який підтримуватиме дорослі виховні стосунки, особу вихованця і загалом середовище, в якому той перебуває. Вихователь стає головним героєм для свого вихованця.

Якими повинні бути виховні стосунки? Чи вихователь повинен «виховувати», чи просто «супроводжувати у зростанні»¹⁹? Це не звичайна гра слів,

¹⁷ K. Konarzewski. *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. Warszawa: PWN 2007.

¹⁸ M. Nowak. *Teorie i koncepcje wychowania*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008.

¹⁹ J. Bagrowicz. *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2006.

яка стосується тієї ж концепції. Тут ідеться про різницю як у програмі, так і методиці:

а. *Відмінність у програмі*: якщо вихователь супроводжує процес зростання, то метою цього процесу є якомога цілісніший гармонійний розвиток вихованця. Тут доцільно згадати про концепцію «безумовного позитивного прийняття» Карла Роджерса²⁰. Вихователь має якомога цілісніше прийняти особистість свого вихованця та супроводжувати його індивідуальний розвиток, скерований на здобуття найвищої цілі, яку Віктор Еміль Франкл визначає як здатність до самотрансценденції²¹. Концепція, яку ми пропонуємо, подана на рис. 3, де вихователь розглянутий як той, хто засновує власну діяльність на потенціалі вихованця, поступово заохочуючи його до управління процесом власного розвитку, що допомагає прийняти та розвивати потенціал власної особистості. Виховання є динамічним процесом, який потребує часу, а також уміння вихователя розвивати довірливі та терплячі взаємини зі своїми підопічними.

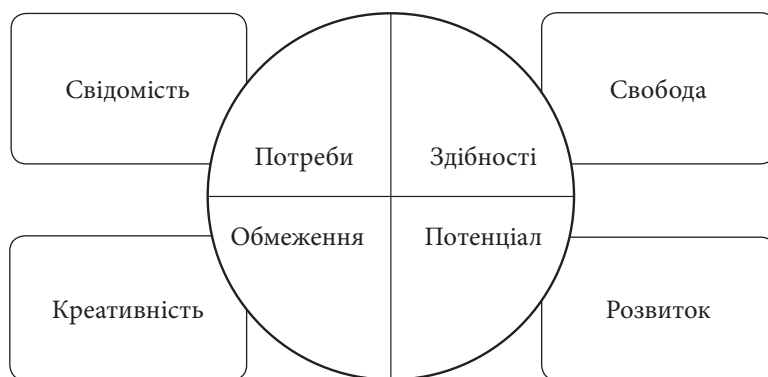

Рис. 3. Співвідношення між потенціалом учнів і втручанням педагога

Джерело: власне опрацювання

б. *Відмінність у методиці*: в цьому контексті мають на увазі певні методи, стратегії та способи активного виховання, що сягають корінням у ті чи інші визнані педагогічні методології. Наприклад, це може бути скаутська методика виховання *learning by doing* («навчання через діяльність»), яка ввійшла у практику завдяки Роберту Бейден-Павеллу і застосовується багатьма

²⁰ C. R. Rogers. *La terapia centrata sul cliente*. Firenze: Psycho 2000.

²¹ V. E. Frankl. *La vita come compito. Appunti autobiografici*. Torino: SEI 1997.

скаут-майстрами, як у минулому, так і сьогодні²²; або профілактичні методики виховання турботливого ставлення до власного здоров'я у концепції Аарона Антоновського²³.

Концепція салютогенезу²⁴ американсько-ізраїльського соціолога медицини А. Антоновського добре окреслює ідею супроводу людини під час зростання. Відомо, що автор салютогенезу був відомим критиком сучасної системи охорони здоров'я, що забагато уваги приділяє захворюванням.

Чому деякі люди зберігають власне здоров'я, незважаючи на стреси та критичні життєві події? Загалом відомо, що на схожі стресові події чи ситуації люди реагують по-різному. Саме з цього спостереження виникла концепція салютогенезу. В основі цієї концепції є припущення про те, що багатьох порушень здоров'я можна уникнути, якщо більше уваги приділяти питанням підтримки здоров'я, а не лікуванню розладів. У такому підході, як бачимо, акценти зміщуються на діяльність превентивного характеру.

На думку А. Антоновського стрес по-різному впливає на різних людей, оскільки їм притаманне відмінне почуття когеренції (*sense of coherence*) – ступеню впевненості людини в тому, що стимули, які надходять до неї з внутрішнього чи зовнішнього середовища, є структурованими, передбачуваними, зрозумілими і вартими її зусиль, й у неї є достатньо ресурсів для їх подолання.

Почуття когеренції у кожної людини складається з трьох глибинних переконань: зрозумілості (*comprehensibility*) – переконанні у тому, що життєві події певним чином організовані, їх можна пояснити та до певної міри передбачити у майбутньому; керованості (*manageability*) – переконанні у тому, що світ загалом контрольований і з будь-якої життєвої ситуації можна знайти вихід, скориставшись особистими вміннями, навичками чи підтримкою та допомогою довколишніх; сенсовності (*meaningfulness*) – переконанні у тому, що світ вартий нашої уваги, а життєві події та речі довкола – цікаві та цінні²⁵.

Для Антоновського здоров'я – це не стан рівноваги, а результат постійної динамічної взаємодії між дефіцитами та захисними факторами організму людини. Тобто, з одного боку, організм бажає зберегти стан внутрішньої

²² R. Baden-Powell. *Scautismo per ragazzi*. Roma: Edizioni Scout Nuova Fiordaliso 2002; M. Sica. *Playing the Game. A Baden-Powell Compendium*. London: MacMillan 2007; S. Czopowicz. *Szczera wola i zniewolenie. Harcerstwo w Polsce 1945–1980. Zarys problematyki ideowej i wychowawczej*. Warszawa: Niezależne Wydawnictwo Harcerskie 2010.

²³ A. Antonovsky. *Unravelling The Mystery of Health*.

²⁴ W. Sikorski. Salutogeneza // T. Pilch (ed.) *Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku*, t. 5. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2004, s. 584-590.

²⁵ A. Antonovsky. *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia – jak radzić sobie ze stresem i nie zachorować*. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii 2005.

рівноваги та здоров'я, проте з іншого бажає якомога краще пристосуватися до щоденних викликів. Отже, як долати життєві перешкоди, зберігши при цьому власне здоров'я? Відповідь на це Антоновський бачить у нарощенні людиною загальної опірності до стресів через нарощення додаткових фізичних, особистісних, психологічних, міжособистісних, соціальних, культурних і матеріальних ресурсів. Цей вид діяльності автор називає розвитком «загальних ресурсів стійкості» (*generalized resistance resources*). Наявність додаткових ресурсів допомагає людині конструктивно долати життєві перешкоди та сприяє розвитку потенціалу людини²⁶. На нашу думку, такий підхід можна застосовувати й у виховних стосунках, зокрема таких, які можуть скластися у лікарні чи хоспісі.

Стосунки з людьми у хоспісі як підтримка особистісного зростання

Як в теорії, так і в педагогічній практиці, загалом визнано, що молоді люди, а особливо підлітки, найефективніше навчаються та формуються у емоційно значимих взаєминах. Коли ж мова йде про «служіння» у хоспісній допомозі, основною метою таких взаємин стає вплив на поведінку, мислення молодого людини та покращення її емоційного благополуччя через розвиток стосунків з пацієнтами хоспіса. У цьому процесі вагому роль відіграє супервізор, який супроводжує та координує взаємодію між пацієнтами хоспіса та молоддю.

У цьому контексті можна говорити про два напрямки діяльності: сплановану реабілітацію²⁷, тобто певного роду «терапію», скеровану на допомогу молоді, яка мала проблеми з поведінкою та соціальною адаптацією, та різноманітні профілактичні заходи, орієнтовані на зміну й поглиблення системи цінностей і переконань, наслідком чого є зміни у поведінці.

Можна також говорити про певний тип соціотерапії²⁸, що спрямована на молодих людей, які мають труднощі з добрим функціонуванням у суспільстві. Також ідеться про молодь з емоційними, інтелектуальними чи іншими порушеннями, які позначаються на функціонуванні в різних сферах життя (сім'ї, школі, дружніх стосунках чи професійному середовищі)²⁹.

²⁶ A. Antonovsky. *Rozwikłanie tajemnicy zdrowia*.

²⁷ M. Konopczynski. *Metody twórczej resocjalizacji. Teoria i praktyka wychowawcza*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006; R. Opora. *Efektywność oddziaływań resocjalizacyjnych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak 2015.

²⁸ M. Wilk. *Diagnoza w socjoterapii. Ujęcie psychodynamiczne*. Sopot: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne 2014.

²⁹ E. Cattellino. *Rischi in adolescenza*.

Під час перебування у хоспісі саме середовище має терапевтичний ефект. Важливу роль відіграють як особисті переживання, так і сам факт стосунків з іншою особою і її життєвою ситуацією, що зазвичай діаметрально протилежна до тієї, яку переживає молода людина. Такий досвід може мати вагомий вплив на процеси інтерналізації позитивних цінностей і появу екзистенційних питань, які спонукають до пошуку відповідей про сенс її теперішніх і майбутніх дій та вчинків, а також стилю життя загалом³⁰.

Зіткнення молодої людини з особою, що зазнає страждань або помирає, – це своєрідна зустріч двох реальностей, які, здавалося б, є взаємовиключними. На перший погляд це може здаватися виховним парадоксом. Однак саме в цьому парадоксі й полягає виховна сила такої зустрічі. Виховання має на меті досягнення менш чи більш усвідомлених змін у поведінці та загалом житті людини. У виховних стосунках важко сказати, хто кого насправді виховує. Важливими є присутність і безпосередній досвід, який переживає людина, і який завжди залишає по собі слід. Йозеф Біннебезель³¹ особливо підкреслює всю складність і багатогранність виховного процесу, що є у хоспісному середовищі. Він пропонує звернути увагу на декілька основних правил, важливих у цьому процесі, а саме:

- правило двосторонніх змін – люди впливають одне на одного, в процесі чого відбуваються незворотні зміни у взаємному сприйнятті одне одного та світу загалом;
- правило уважного слухання – важливо, перш за все, слухати, а не змінювати людину, оскільки завжди варто пам'ятати, що переконання щодо правильності чи не правильності чогось виникають з особистого досвіду, а тому не можуть механічно перенеситися на життя іншого;
- правило малих кроків – основні результати досягаються в тривалому процесі взаємодії, а не через раптову показну діяльність.

Яким є педагогічний аспект у хоспісному середовищі? «Допомога іншому – це, насамперед, шлях пізнання і прийняття самого себе. Тільки тоді, коли ми приймемо власні недоліки та зрозуміємо те, що ми також маємо право помилятися й падати, тільки тоді зможемо схилитися над умираючим

³⁰ Z. Formella. Psychodynamika pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem // W. J. Binnebesel, A. Janowicz, P. Krakowiak, A. Paczkowska (eds.). *Pozamedyczne aspekty opieki paliatywno-hospicyjnej*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna 2010, s. 67-76.

³¹ J. Binnebesel. Pedagogiczne aspekty wolontariatu w hospicjum // P. Krakowiak, A. Modlińska (eds.). *Podręcznik wolontariusza hospicyjnego*. Gdańsk: Fundacja Hospicyjna 2008, s. 67-71; J. Binnebesel. *Tanatopedagogika w doświadczeniu wielowymiarowości człowieka i śmierci*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2013.

і ПОЧУТИ його. Наявність оплесків чи ефектних жестів для нас буде неважливим, але буде важливим те, що нам удалося подати воду, поправити подушку, нічого особливого, та водночас “аж так багато”»³².

На противагу складним взаєминам з батьками, непривітному шкільному середовищу, зловживанню психоактивними речовинами, реальному чи віртуальному насильству, розмитим моральним нормам пропонується волонтерство у хоспісі, зустріч зі стражданням, під час якого може відбутися:

- збільшення розуміння психоемоційного та міжособистісного функціонування;
- зростання соціальної компетентності: формування міжособистісних навичок створення та перебування у стосунках, асертивності, здібностей до здійснення соціального впливу, набуття вмінь ведення перемовин та вирішення конфліктних ситуацій, здатності до розуміння та прийняття точки зору іншої сторони;
- підвищення здатності до виконання завдань, зокрема: створення планів на майбутнє, визначення та досягнення цілей, планування та ефективного керування часом;
- глибше осмислення власних цінностей через обговорення їхнього місця в особистому житті та житті громади – важливості самореалізації, самоповаги, поваги до інших, уміння зауважувати потреби інших, відкритості й щирості, важливості бути собою та самовираження; а також уміння узгоджувати власну поведінку з ціннісними орієнтаціями, особливо в конфліктних ситуаціях³³.

За нашими спостереженнями волонтери, що працювали в хоспісі, набули більшої компетенції у всіх перелічених напрямках, що зменшило ризик їхньої соціальної дезадаптації, а також допомагало їм краще прийняти окремі недоліки соціального середовища. Передбачається, що зростання психосоціальної адаптації учасників і зменшення ризику соціальної ізоляції буде тривалим, оскільки набутий досвід ініціює процеси, що допомагають підтримувати і розвивати набуті навички, щонайменше в таких трьох напрямках:

- у соціальних взаєминах: зростає впевненість і бажання набувати новий досвід у стосунках, що дає змогу в подальшому розвивати соціальну компетентність;
- у виконанні завдань: розвивається більша ефективність, успішніше досягнення поставлених цілей, краще функціонування в ролі учня,

³² J. Binnebesel. Pedagogiczne aspekty wolontariatu w hospicjum.

³³ Dostępne w internecie: <http://www.praesterno.pl>.

сина чи товариша загалом, що уможлиблює прагнення самореалізації в майбутньому;

- у підтвердженні системи цінностей: відбувається поглиблення розуміння власної системи вартісностей та її впливу на психоемоційне та соціальне функціонування, що дає волонтерам змогу приймати ефективніші життєві рішення³⁴.

У такому виді допомоги в основному акцентують на побудову та розвиток міжособистісних стосунків. Допомогу здійснюють через звичайну, повсякденну взаємодію, послуги та спілкування. Особи, що перебувають у хоспісі, мають можливість «допомогти» молодій людині у пошуку відповідей на багато дилем, які її турбують і потребують вирішення. Це своєрідна «терапія», що відбувається через досвід зустрічі в «до болю щирих» стосунках³⁵. Перебування поруч з хворою людиною, яка зазнає страждань чи помирає, залишає по собі виразний слід, підіймаючи в молодій людині запитання про сенс життя, страждань, смерті, цінностей і життєвого вибору.

Допомога у хоспісі заснована на двосторонній потребі у стосунках. Насправді важко відповісти на запитання, хто має більше «зиску» з тих стосунків: особа, що зазнає фізичних страждань (хвора або помирає), чи молода людина, яка часто страждає екзистенційно. Це здебільшого залежить від конкретних людей, що зустрічаються, від їхньої чутливості, віку, життєвого досвіду, соціального статусу, особистості тощо. Важливою також є роль терапевта – людини, яка проводить спеціальні заняття для молоді. Не можна забувати і про мотивацію та особливості сприйняття такого досвіду, як пацієнтом хоспіса, так і молодою людиною.

М. Бубер в одному зі своїх есе³⁶ говорить про такі поняття, як «бути» та «прикидатися». Це вкрай важко, «прикидатися» поруч із людиною, що перебуває на порозі смерті. Від усвідомлення цього факту важко втекти, хоча часом його вдається відтермінувати, втім, рано чи пізно з ним доведеться зіткнутися та прийняти. Разом із цим приходить усвідомлення того, що поруч перебуває людина, яка має право на те, щоб до неї ставилися з повагою. Це, своєю чергою, означає надання їй відповідної допомоги, щоб вона з гідністю могла пережити останній етап свого життя. Таким чином молода людина має можливість відчутти «справжні» стосунки.

Хоспісний стосунок – це не лише супровід особи, яка чогось потребує або помирає, це перш за все досвід «духу людяності», що у таких взаєминах

³⁴ Z. Formella. *Psychodynamika pracy z młodzieżą zagrożoną wykluczeniem*.

³⁵ E. Fizzotti. *Il senso come «terapia»*. *Fondamenti teorico-clinici della logoterapia di Viktor E. Frankl*. Milano: Franco Angeli 2007.

³⁶ M. Buber. *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych*. Warszawa: Pax 1992.

дає змогу поглянути на самого себе. Цей досвід стає великим викликом для людини, що має труднощі з правильною скоординованістю між «здоровим» тілом і «страждаючим» духом. Упоратися з таким викликом зможе лише людина, яка в стосунках здатна вести «щирі розмови» на «реальні теми». Якими ж є риси «щирої розмови»? М. Бубер називає «справжнім» досвід взаємин, де відбувається³⁷:

- звертання до партнера як конкретної особистості, прийняття його таким, яким він є;
- цілковите занурення у розмову, взаємний діалог і відкритість до досвіду іншого;
- зосередження уваги на суті розмови, а не на власному «Я»;
- вміння робити паузи та зберігати тишу, що часом красномовніша за слова.

Набуття компетентності у міжособистісному спілкуванні допомагає створювати особливі стосунки, не зважаючи на дійсність довкола, що постає у вигляді трагедій, хвороб, страждань і смерті. Цього неможливо досягнути, зосереджуючись лише на техніках міжособистісного спілкування. У процесі формування людей, готових до виконання такого нелегкого служіння, мають зачіпатися значно глибші особистісні сфери.

У процесі волонтерської діяльності в хоспісі ми спостерігаємо розкриття автентичності молодих людей: поведінка, погляд, внутрішні переконання та цінності стають зрозумілішими й узгодженішими між собою. Така людина готова діяти зріло та відповідально. Це людина, що говорить і робить те, в чому дійсно впевнена й у що вірить. Таких результатів досягають, задіюючи принцип активного слухання та емпатії як двох базових засад побудови стосунків, у яких цінують як близькість, так і індивідуальність та автономію кожного³⁸.

Висновок

Процес дорослішання, переважно, не є легким чи приємним. Кожна молода людина проходить через непростий період пошуку та формування власної ідентичності. Особливо важко цей період минає у молодих людей, які не отримують необхідної підтримки та допомоги від сім'ї, школи чи ширшого соціального середовища. Незріла людина, позбавлена опіки й підтримки, часто починає рухатися в напрямку виключення із системи добрих стосунків

³⁷ М. Buber. *Ja i Ty. Wybór pism filozoficznych.*

³⁸ Z. Formella. *L'educatore maturo nella comunicazione relazionale.*

і соціальної дезадаптації. Проте вона продовжує потребувати добрих узірців для наслідування та справжньої близькості. Зустріч з життєвими історіями людей, які страждають і помирають, які перебувають у хоспісі, може стати для нею справжньою школою життя³⁹. Досвід волонтерства у хоспісі, безумовно, є екзистенційним викликом, долаючи який можна розвинути особистісний потенціал. Також він дає змогу задовольнити природні потреби молоді у приналежності та власній значимості. Світ «людей, які зазнають страждань і помирають», може стати ідеальною виховною пропозицією для молодих людей, що перебувають у зоні ризику соціальної дезадаптації.

³⁹ Z. Formella. *L'educatore maturo nella comunicazione relazionale*; C. Barnow, D. Fortin (eds.). *Accoglienza e autorità nella relazione educativa. Riflessioni multidisciplinari*. Trento: Erickson 2009.